

LOTGEVALLEN VAN DRIE BROERS DOUWES DEKKER IN DE ANGLO-BOEREOORLOG 1899-1902¹

III

GUIDO M G DOUWES DEKKER, 1883-1959

C de Jong

Universiteit van Suid-Afrika

Guido Maximilliaan Gustaaf Douwes Dekker was de jongste van de drie broers met deze familienaam, die als vrijwilligers bij de Boeren aan de oorlog in Zuid-Afrika hebben deelgenomen. De twee oudere broers heten Jules en Ernest. Guido is geboren te Batavia op 20 oktober 1883, zat in de derde klas van de vijfjarige Hogere Burgerschool in die stad en werd 16 jaar in oktober 1899, toen de Tweede Anglo-Boereoorlog uitbrak. Omstreeks die tijd was het gezin der drie broers zwaar getroffen door het overlijden van hun moeder Louise Margaretha geboren Neumann op 17 juni 1899, een ernstig geldelijk verlies in de makelaarspraktijk in koloniale produkten van hun vader Auguste en de werkloosheid van Ernest, die zijn ontslag op een suikerplantage op Java had gekregen. Ook de betrekking welke Jules bekleedde, had blijkbaar weinig te betekenen.

Onder de indruk van deze tegenslagen besloten Jules en Ernest om als vrijwilliger bij de Boeren in Zuid-Afrika te gaan vechten. Hun motieven waren geestdrift voor de zaak der Boeren — hun onafhankelijkheidsstrijd tegen Brittannië — en het voornemen om zich na de verwachte zege der Boeren in Zuid-Afrika te vestigen met de hoop, dat de regering der Boererepublieken aan de buitelandse vrijwilligers bijzondere gunsten als beloning zou toestaan. Geestdrift voor de Boeren was algemeen en intens in Nederlands-Indië en ook te verwachten bij de familie Douwes Dekker, die gewoonlijk energiek de partij van onderdrukten koos. De laatste geldmiddelen werden in het gezin van Auguste bijeengeschraapt om de twee broers het reisgeld van Batavia naar Zuid-Afrika te verschaffen.

Hoewel Guido slechts 16 jaar oud was, wilde hij niet achterblijven en met zijn broers naar Zuid-Afrika gaan. Volgens zijn zoon Niels, die mij vele persoonlijke mededelingen over zijn vader en ooms heeft gedaan, hield Guido zich als knaap graag met paarden bezig en droomde hij van een stoeterij in Zuid-Afrika te beginnen. Later legde hij zich evenals Ernest toe op het telen van rashonden.

Hij verschaftte zich wat reisgeld door in de sociëteit Concordia te Batavia enige voordrachten te houden over het onderwerp "Waarom ik naar Zuid-Afrika ga." Daar-

Aflevering I is verschenen in *Historia*, jaargang 24, Nr 2. Pretoria, september 1979, pp 32-43; Aflevering II is verschenen in *Historia*, jaargang 25, Nr 1, mei 1980, pp 32-55. Voorafgaande artikelen zijn: C de Jong. "Drie broers Douwes Dekker als vrijwilliger in de Anglo-Boereoorlog 1899-1902." *Historia*, jaargang 19, Nr 1, Pretoria, mei 1974, pp 21-29, geschreven vóór de vondst van de gepubliceerde brieven der drie broers; C de Jong. "Drie broers Douwes Dekker als vrijwilliger in de Anglo-Boereoorlog," in de *Nederlandse Post*, jaargang 313, Nr 5, Kaapstad, september 1879, p 25; C de Jong. "Die Koningin-Wilhelmina-Album van Ernest E E Douwes Dekker in die Ragamavevangenkamp," in *Africana Aantekeninge en Nuus*, deel 22, Nr 7, Africana-Museum, Johannesburg, september 1977, pp 279-297.



*Portret van Guido M G Douwes Dekker te Schoorl, Nederland in 1958
Foto van zijn zoon Niels*

na hield hij zolang bij zijn vader aan, dat deze toestemming gaf om met Jules naar Zuid-Afrika te vertrekken. Ernest was op 2 februari 1900 naar Afrika afgereisd, Jules en Guido volgden samen en scheepten zich op 18 mei 1900 te Tandjong Priok in op de 'Prins Hendrik,' welke naar Europa voer. Daar dit schip volgeboekt was en zij weinig reisgeld hadden, gingen zij mee als dekspassagier.

Ik heb in de levensbeschrijving van Jules reeds kort verslag over de omslachtige reis van hem en Guido naar Transvaal gedaan² aan de hand van Guido's brieven in de pers en volsta daarom met een recapitulatie. Evenals Ernest, en in kleinere omvang, Jules, heeft Guido uitvoerige brieven over zijn reis- en oorlogsavonturen in Nederlands-Indische dagbladen gepubliceerd om inkomsten te krijgen. Mr J L G Tichelaar in 's-Gravenhage heeft de meeste van Guido's brieven in de Koninklijke Bibliotheek aldaar opgespoord, te weten 16 brieven in *Net Nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië* te Batavia tussen 10 december 1900 en 20 maart 1901³ met de omslachtige titel "In zeven maanden vier maal door het Kanaal van Suez of mijn wederwaardigheden op reis naar en in Transvaal," en een brief in het dagblad *De Locomotief* te Semarang van 29 december 1902 onder het opschrift "Boeren in Indië."

Guido is een even vlotte briefschrijver als zijn twee broers, heeft veel humor en gebruikt minder bombastische, anti-Britse taal. Hij toont voor een jongen van 16 jaar in de derde klas der HBS een opmerkelijk goede stijl, rijpheid en evenwicht in zijn oordeel in buitengewone omstandigheden. Hij overtreft hierin zijn broers. Naast schrijversgawe bezat hij ook tekentalent, evenals vele andere leden van de begaafde Douwes-Dekker-familie.

Jules en Guido zijn als dekspassagier op de 'Prins Hendrik' van Batavia via Padang in één ruk naar Suez gevaren. Zij wilden daar afstappen om in een Duits schip van de Deutche Ost-Afrika Linie (DOAL) van Italië onderweg naar Lourenco Marques te embarkeren. In Suez hoorden zij echter toevallig van een scheepsofficier, dat in Egypte de pest heerste en dat het Duitse schip daarom in Suez geen passagiers sou opnemen. Derhalve voeren zij op de 'Prins Hendrik' door naar Genua. Zij gaven in Genua, Rome en Napels nogal veel geld aan hotels en toerisme uit. Toen zij zich in Napels op de 'König' van de DOAL wilden inschepen, moesten zij dan ook het geld voor de reis naar Zuid-Afrika grotendeels van hun reisgenoot uit Batavia, Snoeke, lenen en hadden aan boord geen cent voor enige vertering.

Bij hun aankomst in Lourenco Marques ontfermden de Nederlanders kommandant Van der Loo en sergeant-majoor Hermans als wervingsagenten voor het Transvaalse leger zich gelukkig over de twee platzakke jonge Indische Nederlanders en betaalden hun verblijf in het plaatselijk hotel van Goudvis en hun paspoort- en reiskosten naar Transvaal. Toen de broers de volgende morgen 24 juli 1900 in de trein naar Transvaal wilden stappen, vonden zij het station reeds gesloten. Ze liepen om en klommen over een muur om op het perron te komen, maar waren te laat om de trein te halen en werden door de Portugese politie gearresteerd wegens wetsovertreding. Van der Loo blufte zich vrij, maar Snoeke, die op tijd voor de trein was doch zich bij zijn landgenoten voegde, werd ook gearresteerd. Guido vertelt met humor over hun

2. Aflevering II in *Historia*, jrg 25, Nr 1, mei 1980.

3. Verschenen in *Het Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië*, Batavia, 10, 11, 14, 15 en 20 december 1900, 9, 12, 14, 17 en 25 januari 1901, 19 en 27 februari 1901, 2, 16, 20, 30 maart 1901; Nr XII tussen 19 en 27 februari 1901 gepubliceerd kon niet worden opgespoord; Nr XVII van 30 maart 1901 is de laatste gevonden brief; voorts in *De Locomotief* te Semarang, 29 december 1902 onder het opschrift "Boeren in Indië."

wandeling onder politiegeleide door het stadje en het bekijks dat zij trokken. Zij kregen bij de gouverneur hun vrijheid en kwamen bij de rechter er met een standje vanaf.

Op het oorlogstoneel

Op de volgende dag spoorden zij over de grens naar Transvaal en troffen de regering in spoorwegrijtuigen te Machadodorp aan. Zij werden daar gekleed, bewapend met Mausergeweren en ingedeeld bij het vreemdelingencorps onder de Fransman De Ville-neuve. Jules bericht dat ze rijpaarden kregen. Rijpaarden waren in dit stadium van de oorlog aan republikeinse zijde zeer schaars.

Guido beschrijft evenals Jules in enige uitvoerige brieven de vijfdaagse slag bij Dalmanutha van 22 tot 26 augustus 1900. Dit was de laatste veldslag in de geregelde oorlog in Zuid-Afrika. Hij eindigde op 26 augustus met een geweldig Brits bombardement op het kopje in het centrum der Boerenstelling als sleutelpositie, de verovering van deze heuvel, de ontruiming door de dappere Johannesburgse politie, de bekende ZARP, en de overhaaste vlucht van het overige Boerenleger naar het oosten. Guido doet verslag van de zware bombardementen en felle strijd, en de deprimerende terugtocht langs de spoorlijn naar de grens van Mozambique. Hun rijpaarden waren door een Britse bom gedood. De twee broers en enige kameraden liepen naar Machadodorp en reden in een zandbak over de spoorlijn naar Waterval-Boven. Daar rustten zij 20 uur uit van de veldslag in gezelschap van kommandant Schröder en zijn handvol ruiters, die de kleine achterhoede van het uiteenvallende Boerenleger vormden.

Toen de Britse soldaten oprukten en ook daar verschenen bestegen de broers met nog vijf voetgangers haastig een lorrie en reden over de spoorlijn omlaag door te tunnel van de Nederlandsch-Zuid-Afrikaansche Spoorweg-Maatschappij (NZASM) naar Waterval-Onder. Het was een gevaarlijke rit over de hellende, kronkelende spoorstaven met het gevaar een trein te ontmoeten. Guido's beschrijving van deze spoorrit komt zoveel overeen met het verhaal door de Nederlandse vrijwilliger Teunis Cornelis ("Ton") Keuzenkamp uit Rotterdam gedaan,⁴ dat men mag aannemen, dat Keuzenkamp samem met de broers Douwes Dekker op de lorrie van Waterval-Boven naar Onder- zijn gereden.

Jules en Guido hebben in Waterval-Onder kapitein Ricchiardi met zijn Italiaanse korps aangetroffen. Guido beschrijft hem als zeer temperamentvol; hij wond zich hevig op over de onwil der Boeren om voort te gaan met vechten. Maar enige weken later ontmoette Guido hem en zijn Italianen weer op het schip 'Styria' in Lourenco Marques, tezamen met vele andere buitenlandse vrijwilligers, die terugkeerden naar Europa, nadat zij zich op het grensstation Ressano Garcia aan de grens van Mozambique aan de Portugese autoriteiten hadden overgegeven.

Ergens tussen Waterval-Onder en Komatipoort, terwijl de resterende republikeinse strijdmacht verder naar het oosten terugtrok en geleidelijk uiteenviel, hebben Jules en Guido afscheid van elkaar genomen. Jules heeft blijkbaar weer een rijpaard bemachtigd, zodat hij de Boerenkommando's, die naar het zuiden afrokken, kon volgen. Hij verkoos om in Zuid-Afrika te blijven en deel te nemen aan de komende sluipoorlog of guerrilla — een manmoedig besluit, want de meeste buitenlandse vrijwilligers hadden genoeg van de oorlog en gaven zich te Ressano Garcia aan de Portu-

4. Zie C de Jong, "Twee broers Keuzenkamp uit Rotterdam als vrijwilliger in de Anglo-Boereoorlog," in *Nieuws uit Zuid-Afrika*, jaargang 15, Nrs 7/8, Pretoria, december 1975 — januari 1976, pp 14-15.

gezen over. Hij heeft vermoedelijk de jonge Guido overreed om de Portugese grens over te gaan en naar Oost-Indië terug te keren in plaats van aan de ontberingsvolle sluipoorlog deel te nemen. Geen brief van de broers en geen later bericht vermelden hun afscheid, maar dit is stellig roerend geweest — misschien wel een afscheid voor het leven.

Samen met honderden onbereden Boeren en buitenlanders is Guido op of omstreeks 23 september 1900 over de grens van Mozambique gegaan, door de Portugezen ontwapend, per trein naar Lourenco Marques gebracht en daar vermoedelijk met anderen in een kazerne geïnterneerd. Op aandrang van vele buitenlandse vrijwilligers, wier woordvoerder kapitein Ricchiardi was, heeft de Transvaalse regering een commissie te Lourenco Marques benoemd om te repatriëring der vrijwilligers op kosten der regering te behartigen. De commissie heeft in die havenstad het stoomschip *Styria* van de Oesterreichische Lloyd, dat daar toevallig vracht voor Transvaal gelost had en op de rede lag, gecharterd om de buitenlanders naar Europa te vervoeren. Omstreeks 380 passagiers, van wie de meesten oorlogsvrijwilligers waren, hebben zich op het schip ingescheept. De *Styria* is op 2 oktober 1900 uit Lourenco Marques vertrokken en via het Kanaal van Suez op 31 oktober in de thuishaven Triëst aangekomen. Op de passagierslijst staat oa de naam van Guido Douwes Dekker.⁵

Vanuit Triëst zijn de meeste vrijwilligers naar hun land van herkomst vertrokken, ook Guido. Hij is in november of december naar Oost-Indië afgereisd en heeft onderweg naar huis voor de vierde maal het Kanaal van Suez gepasseerd. Bijzonderheden over deze thuisreis en zijn terugkeer zijn niet bewaard. Het weerzien met zijn vader Auguste en zijn enige zuster in Batavia zal stellig hartelijk zijn geweest. Hij is behouden uit de oorlog teruggekomen, maar zijn broers Jules en Ernest zijn beiden in Britse krijgsgevangenschap geraakt en eerst na de Vrede van Vereeniging, op 31 mei 1902 gesloten, op eigen kosten — of waarschijnlijker op kosten van hun familie — uit kampen in Brits-Indië naar Batavia teruggekeerd.⁶

Zie over de reis van de "Styria" met repatriërende oorlogsvrijwilligers, C de Jong. "Bijna 80 jaar geleden . . . ss 'Styria' (ex 'Zaandam') als troepen-transportschip," in *De blauwe wimpel*, jaargang 34, Nr 1, Hilversum, november 1979, pp 352-354; C de Jong. "Die repatriëring van buitelandse oorlogsvrijwilligers uit Transvaal na Europa in 1900," in *Africana Aanteekeninge en Nuus*, Johannesburg, september 1981.

Een raadsel is een zekere John Douwes Dekker, die niet in de Nederlandse familie Douwes Dekker is te plaatsen. Hij staat op een gedrukte Engelse lijst van Krijgsgevangenen. De volgende bijzonderheden worden daarin over hem meegedeeld: Prisoner No 27 901 — Surname: Dekker — Christian name: John Douwes — Nationality: Transvaler — Age: 22 — Home address: Pretoria — Town or district: Waterberg — Field cornetcy or commando: Pretoria — Where captured: Leeuwkop — Date of capture: 15 November 1901 — Date of receipt: 20 January 1902 — Remarks: India 13 February 1902. Er zijn zovele plekken met de naam Leeuwkop in Zuid-Afrika, dat nadere aanwijzing daarvan onmogelijk is. De gevangene is blijkbaar op 13 februari 1902 naar een kamp in Brits-Indië gestuurd.

Zie over Ernest F E Douwes Dekker in krijgsgevangenschap C de Jong, "Die Koningin-Wilhelmina-Album van Ernest F E Douwes Dekker," in *Africana Aanteekeninge en Nuus*, september 1977, pp 279-297.

Ernest heeft niets over zijn gevangename meegedeeld. Jules schrijft daarover in een brief dd 1 augustus, afgedrukt in het *Soerabaiasch Handelsblad* van 19 oktober 1900 bondig: "Mij wordt bericht dat mijn broer gevangen is in den slag bij Daspoort." Die slag staat niet in de geschiedboeken en zal wel niet meer dan een schermutseling zijn geweest. De Britse lijst van krijgsgevangenen werpt misschien wat meer licht op Ernests gevangename. Op die lijst staat namelijk in de rubriek Transvaal 1900 onder zijn naam als Nr 3272 aangegeven, een zekere Pieter Jacobus du Preez als Nr 3273, wonend Kerkstraat te Pretoria. Achter de naam van beiden staat vermeld, dat zij op 19 juli 1900 te Franspoort (niet Daspoort), waar de Oosterspoorlijn van Pretoria naar Komatipoort door de Magaliesheuvelrug snijdt, zijn gevangen, op 1 augustus 1900 in het gevangenkamp gebracht en op 6 augustus op transport naar Ceylon gesteld.

Behouden in Batavia teruggekeerd — afgezien van een schampschot aan een onderarm — kreeg de jonge Guido van de familie het vererende, doch moeilijke verzoek om naar Ceylon te reizen en te trachten om de meestbelovende zoon Ernest uit zijn gevangenschap te verlossen, te meer daar zijn gezondheid niet goed meer was. Guido is naar Ceylon gegaan en heeft met de Britse autoriteiten gesproken. Het resultaat van zijn bezoek is mij niet bekend, maar kort daarna is in Zuid-Afrika de vrede gesloten en is de gevangenschap van Ernest en Jules vanzelf geëindigd.

Evenals ten aanzien van Jules en Ernest geef ik hier een proeve van Guido's verslagen in zijn brieven van het oorlogstoneel aan de Javaanse pers. Hij beschrijft hierin het geweldige Britse bombardement op de Boerenstellingen bij Dalmanutha, als tegenstelling tot het slaggewoel, de aangename, doch korte rust en ontspanning in Waterval-Boven na de overhaast vlucht van Dalmanutha, en de voortgezette terugtocht naar de grens bij Komatipoort met plundering der enorme regeringskrijgsvorraden en moedwillige vernietiging van het overblijvende.

Uit: *Het Nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië*, Batavia, Zaterdag 15 Maart 1901, No 61, Tweede blad.

In zeven maanden vier maal door het kanaal van Suez, of mijn wederwaardigheden op reis naar en van Transvaal (XV)

(door Guido M G Douwes Dekker)

Zoo houdt dat gebulder van scheepsgeschut, Long Toms, pompoms, Maxims, Creusots, Krupps enz den geheelen eersten dag aan. Alleen om een uur of 2 is er een poosje rust, omdat dan de Engelsche Tommies aan den lunch zijn! Om 7 uur, dus wanneer de avond begint in te vallen wordt alles stil en gaan wij terug naar het "lager," dat dikwijls een half uur en meer rijdens van de positie verwijderd is. Hier blijft dan de "Brandwacht" om de Engelschen, zoo die een nachtelijke verrassing beproeven, zolang tegen en op te houden, dat de Boeren in lager, door een aard der zaak is het op branchwacht-staan een gevaarlijk baantje, vooral in den lateren tijd toen door het veelvuldig valsch alarm maken de heldere geest indommelde en men in het lager zei: "N(i)ee, ons zal mar hier blij, 't is banje beter om hier te blij dan daar in die positie." Dan maken de arme brandwachten ontzettende oogenblikken door moeten eindelijk met verlies aftrekken en — de positie zijn in handen van den vijand.

Het valt niet te ontkennen, dat het voor de in lager zijnden een ellendige gewaarwording is, als zij midden in den nacht uit hun zoeten slaap onder een drie dekens gewekt worden door een langgerekt geschreeuw van de estafette door de geheele legerplaats: "Opzaaal, burge. . . rs! Opzaaal, opzaaaaaal!"

Dan moet je er maar uit, uit je warm nestje plotseling in de felle kou, je paard zadelen — geen tijd natuurlijk om voor eten of drank te zorgen, weg, ventre-à-terre met de buik (van het rijpaard) langs de grond (C D L) naar de positie. Dat gaat niet bataljonsgewijze, in geregelden opmarsch, maar wie klaar is rent spoorslags naar de stellingen en begint maar dadelijk te schieten.

Doch ik was bezig om een en ander van den slag van Dalmanutha te vertellen. Den 2den dag — 23 augustus (1900) — nam Roberts rust, maar Buller bleef de linkerhelft van onze gevechtlinie bombardeeren en bestormen, zonder succes echter. Dat zaakje moest hij met zijn vriend Bobs SAMEN opknappen, docht hem, maar dan op den rechtervleugel. En zoo gebeurde; waar is het, dat deze rechtervleugel, waar ik mij bevond, eenige zwakke punten had. Eenig heen en weer geheliographeer . . . en de zaak scheen beklonken: Buller voegde zich bij Roberts en daar begon het! Het was de volgende 3 dagen een gebulder van het geschut en een gefluit van kogels en dum-dums, dat hooren en zien iemand vergingen. Het eerste minder door den regen van de vijandelijke kogels, als wel door de Martini-Henry's en de Mauser-karabijne, die de eigenaardigheid hebben, ontzettend hard te knallen en daardoor werkelijk gevaar opleveren voor het trommelvlies. Ongelukkig hij, die met een paar van deze schiettuigen (bergkanonnen noemen wij ze) in een en dezelfde verschaning zit!

Zoo ging het 3 dagen door. — Hoe den machtigen indruk te beschrijven, hoe de bezielende gewaarwordingen door dit indrukwekkend tooneel opgewekt? Het was prachtig, onvergetelijk! . . .

De Engelschen naderen om te stormen, bij troepjes van 50 man, elk met een jong luitenant, alleen

gewapend met zijn sabel en onversaagd zijn troepje aanvoerende aan het hoofd, wetend, dat hij het volgend oogenblik tot de dooden kan behooren. En achter de eerste linie een andere, gevormd door groepjes van 100 man en zoo door. Ze zijn nog te ver om ze met succes te beschieten — 800 yards. Hier en daar valt een schot, zelfs van dicht in onze buurt. Dat zijn de zenuwachtigen. Ik hoor de bediening van den bommaxin, vlak in mijne nabijheid opgesteld en waarop ieders vertrouwen gericht is, mopperen en roepen van: "Is jelle dol, kèrels, of is jelle bangharts? Laat die maxim tog ook 'n kans krij om die bloody khaki n(i)eer te skiet!" En dan, opeens, bedremmelde en angstige gezichten van de artilleristen en gefluister in de posities . . . ; "N(i)ee, verdomd, die maxim is stukkend!" . . . de Engelschen naderen . . . nog altijd is men bezig het kanon te herstellen, er wordt met zenuwachtige haast aan getrokken en getimmerd . . . "k zeh, jong, vat 'n beetje daar die munitiewagen hierh(i)een! Laat die mules vinnig rij!" . . . de munitiewagen komt met veel lawaai boven, de oudste van de bediening neemt er iets uit en repareert daarmee het weerspannige stuk geschut . . . hij kijkt op . . . de Engelschen zijn al op 400 trees! . . . "Kèrels, skiet dat het so barst!" roept de veldkornet. En wij, om de Engelschen af te leiding, schieten dat het kraakt.

Intusschen is de maxim weer in orde gekomen, want ik hoor roepen van: "hij is weer allright!" En plot-seling: "ddang! ddang! ddang! ddang!" de korte, krachtige knallen van het kanon.

De Engelschen worden met een moorddadig vuur ontvangen. Langzaam rukken ze nog op tot op 250 tree. Hun dekking van geschut- en geweervuur help echter niets . . . ze moeten terug . . . buiten schot. Wij zwijgen weder om geen amunitie te verspillen.

Van Engelschen kant blijft het geschut bulderen, en sissen en fluiten de geweerkogels van de verspreid liggende Canadeezen en Australiërs nog . . .

En zoo is het gegaan drie dagen lang — op de rechterflank alleen.

Wordt vervolgd

Uit: *Het Nieuws van den dag voor Nederlansch-Indië*, Batavia, Woensdag, 20 Maart 1901, No 64, Tweede blad

In zeven maanden vier maal door het kanaal van Suez, of mijn wederwaardigheden op reis naar en in Transvaal (XVI)

(door Guido G M Douwes Dekker)

Zoo was dan de vijfde dag van den slag bij Dalmanutha aangebroken. Van onze stellingen konden we in de verte het stationnetje van Dalmanutha zien liggen. Er was een ammunitie-trein aangekomen, en zeker moeten onze artilleristen genoeglijk geglimlacht hebben bij den aanblik van dien nieuwen voorraad munitie aanbrenghende trein, waarvan we nog even konden zien, dat de locomotief trotsch dikke rookwolken uitblies. Maar ook de bevelvoerende artillerie-officier van de Engelschen scheen hem bespeurd te hebben en geen vijf minuten later regende het granaten en liedyt-bommen in de buurt van het station. We zagen ze ontploffen op verschillende plaatsen om en boven den trein. Helaas, deze kon het daar niet uithouden en met spijtige oogen zagen wij hem "pad geven" en terugsporen, om achter een grooten heuvel dekking te zoeken. Later hoorden wij, dat de "statie" zoo goed als vernield was.

Op de uiterste rechterflank lagen de Johannesburgsche politiemenschen in positie. Dit kranige corps, dat zich gedurende den geheelen oorlog zoo gunstig onderscheiden had, was in den tijd, waarvan ik spreek, gedund tot 71 man. De oorspronkelijke getalsterkte van dit commando was 250 man, en sedert was het nog aangevuld geworden. Was het aan de discipline en tucht, die daar nog eenigzins aanwezig waren, toe te schrijven, dat dit corps zich steeds zoo kranig gedragen had? . . .

Zeer juist hadden de Engelschen ingezien, dat hier het zwakste punt was. De arme Johannesburg-Police heeft verschrikkelijk te lijden gehad, voornamelijk van het Engelsche geschutvuur. Er waren er onder menschen, die blauw van den kruitdamp en de liedyt waren! Het was prachtig, dat ze nog zoo lang stand hebben gehouden! Maar helaas, versterking werd niet gezonden . . . en de Johannesburg-police, zwaar gedund, moest de posities verlaten. Hoe het nog aan ALLEN, zelfs zonder achterlating van dooden, gewonden en den daar in positie opgestelden maxim, gelukt is aan de steeds opdringende Engelsche soldaten te ont-komen, blijft mij een raadsel. Ook is het mij diepónbegrijpelijk, waarom de Engelschen, na een behaalde overwinning, niet dadelijk een escadron cavallerie uitzonden om de aftrekkende Boeren, die in den regel zonder eenige dekking vluchten, achterna te zitten.

Niet zoodra was het bekend, dat de Police had "pad gegeven" en zagen wij deze in de verte over het veld rennen, of een gedrukte geeste heerschte in de geheele stelling, een stemming — zoo stel ik me voor — dat

altijd aan een paniek voorafgaat. Met spijt dacht ik aan hetgeen mij voor dien tijd verteld was; als één Boer vlucht, dan vlucht alras een tweede, een derde en een vierde; als een klomp Boeren vlucht, dan vluchten ALLEN en is er geen tegenhouden meer aan! Sinds eenige oogenblikken werd er niet meer met zooveel vuur geschoten, hoewel het van Engelschen kant letterlijk kogels regende. Als wij goed opgelet hadden, zouden wij ook bemerkte hebben, dat de Long-Toms niet meer spraken. Intusschen bleven wij, uitlanders, onvermoeid doorschieten, van tijd tot tijd ophoudende, om de warmgelopen geweren te laten afkoelen. Wij sagten heel goed hoe de Engelschen onze rechterflank betrokken, eerst alleen met infanterie, later met zwaar geschut, en daarop waren onze oogen voornamelijk gevestigd. Mijn aandacht werd echter ook naar links getrokken, doordat het mij opviel (dat) ik den bom-maxim, dien ik dicht aan mijn linkerhand had, niet meer hoorde. Mij links wendende zag ik tot mijn schrik, dat de bediening bezig was, de "spullen" op te bergen en de bespanning voor het kanon te haken, en een oogenblik later hoorde ik onze hoop en steun wegrollen, den berg af . . . We konden nog een minuut of vijf doorgeschoten hebben, toen ik toevallig naar links kijkende een ontzettend tooneel te aanschouwen kreeg: ik zag nog net de laatste Boeren uit hunne posities naar beneden hollen! . . . "Julles!" riep ik mijn broer toe, die alleen oogen had voor den vijand, "kijk, 's naar links — dat schijnt zonder waarschuwen te gaan." — Op zijn gelaat kon ik lezen, dat hij niet wist hij ervan moest denken; hij keek mij eens aan, de Boeren na en toen naar rechts, waar de overige uitlanders — Ieren en Franschen — ook reeds bezig waren met vluchten. "Dan moeten wij 'm ook smeeren!" zei-ie lakoniek, pakte zijn bullen en ging aan den haal. Ik hem achterna, over klippen en gaten, hals over kop naar beneden.

De verhouding tussen burgers en buitenlandse vrijwilligers

Evenals Ernest heeft Guido zich in brieven aan de dagbladders op Java bezig gehouden met de verhouding tussen Boeren en buitenlanders in Zuid-Afrika. Hij verwijst daarin naar de brief van Ernest uit het kamp op Ceylon in *Het Nieuws van den dag* van 6 maart 1901, die schrijft, dat een Boer niet van een uitlander houdt. Guido meent, dat, sterker nog, in het algemeen een Boer "uitlanders" haat, maar voegt eraan toe: Waar twee kijven, hebben twee schuld — een bekend en wijs Nederlands gezegde.

Onder de buitenlandse vrijwilligers vond men naar mijn mening een minderheid van idealisten, die de Boeren in hun vrijheidsstrijd tegen Brittannië wilden helpen, en een meerderheid, die naar Zuid-Afrika ging en zich bij de republikeinse regeringen aanmelde uit zucht naar avontuur en/of oorlogsbuit. Onder hen scholen heelwat baatzuchtige, onbetrouwbare lieden met berispelijk verleden; zij wilden niet vechten, maar aangenaam op kosten der republieken leven en zich verrijken, zo nodig door diefstal en bedrog, bijvoorbeeld verkoop van de hun verstrekte uitrusting en rijpaarden. Bovendien voelden de meeste buitenlanders zich in kennis en ontwikkeling de meerderen der Boeren — waarbij zij dikwijls gelijk hadden — en zij kritiseerden de Boeren wegens hun gebrek aan tucht, moed en vaderlandsliefde.

De meeste Boeren, uitgezonderd hun leiders, stonden in beginsel wantrouwend tegenover alles uit het buitenland, ook tegenover de buitenlandse vrijwilligers; vooral toen de gevechtsschuweheid van vele "uitlanders" en hun onkunde van het land en het veldleven aan de dag kwamen, werd dat wantrouwen minachting en afkeer. Vele Boeren beschouwden de dapperheid waarmee sommige buitenlanders vochten, als zinloze roekeloosheid en de zware verliezen der buitenlanders in de strijd als een straf van God voor hun ongodsdienstigheid. De koele ontvangst door de Boeren bezorgde vele buitenlandse idealisten dan ook de grootste teleurstelling van hun leven en hun geestdrift veranderde vaak in bittere afkeer.

De meeste vreemdelingen meenden, dat de Boeren tot de laatste man met opoffering van leven en bezit voor hun vrijheid moesten vechten. Dat gold als het Europese krijsideaal. De meeste Boeren daarentegen meenden, dat hun aantal te klein was om zóver te gaan en dat zij met vernietiging zouden worden bedreigd. Hun levens- en

krijgsdoel was vanouds de kunst om Natuur- en oorlogsrampen te overleven en hun voortbestaan te redden en te rekken. Dat gold vanouds en dat geldt thans nog.

Als gevolg van een en ander was de verhouding tussen de Boeren en hun buitenlandse bondgenoten in Zuid-Afrika meestal weinig hartelijk en dikwijls gespannen. Guido maakt hierover opmerkingen in zijn brieven van 17 februari en 5 en 16 maart 1901 in *Het Nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië*, vermoedelijk geschreven kort na zijn terugkomst in Batavia. Hij laakt het gebrek aan opofferingszin en neiging tot verraad onder de Boeren, hun "voorzichtigheid," zoals zij het noemen, als motief om in het gevecht spoedig op de vlucht te gaan. Hij haalt ironisch het Boerenliedje aan: "Ons retireer met sabel en geweer, Ho-hop, Ho-hop! Ons het banj' kruit en zal net-nou buit, Ho-hop, Ho-hop!" Hij schrijft: "Iemand, die vrijwillig naar Zuid-Afrika gaat, veel kosten en alles over heeft voor de Boeren-zaak, en dezelfde gevoelens verwacht bij de Boeren-zelf, wordt dadelijk gedesillusioneerd . . . Bijna alle uitlanders zullen zich eens hebben laten ontvallen: was ik maar nooit (naar het Boerenleger) gegaan! Wat ik opgeofferd heb en voor de Boeren veil had, ze zijn dat niet waard!" Hij vertolkt hiermee waarschijnlijk ook zijn eigen gevoelens.

Toch ontkent hij, dat hij "fel anti-Boer" is. Hij prijst sommige deugden der Boeren en vooral de minderheid die de sluipoorlog heldhaftig en met onbegrensde opofferingszin volhoudt. Hij begrijpt de bezwaren der Boeren tegen vele vreemdelingen en merkt op, dat de afkeer der Boeren jegens Nederlanders — door anderen "Hollanderhaat" genoemd — dateert van vóór de oorlog: "De Hollanders, die zich in Transvaal vestigden, gingen zich allengs met arrogantie bemoeien met alles wat hun niet aanging." Hij ontkent ook, dat hij een eenzijdige "uitlandervrind" is en vervolgt: "Integendeel . . . ik zou (de Boeren) nazeggen: Eerst die bloody khaki d'r uit en dan die verdomde Hollander!" Hij meent, dat van de Nederlanders in Transvaal ten minste 75% behoorde tot "het plebs van Amsterdam, Rotterdam enz enz," dat terecht afkeer bij de Boeren wekte.

Deze merkwaardige houding van een jonge Indische Nederlander is misschien te verklaren uit de afkeer en wrok, welke ook Indische Nederlanders dikwijls voelden jegens Nederlanders uit Europa, die in Oost-Indië aantrekkelijke posten kregen en vrijgevig met hun kritiek waren.

De vestiging der "onverzoenlijke" boeren in Nederlands-Indië

In het krijgsgevangenkamp Ragama op Ceylon — een soort strafkamp — bevonden zich enige Boeren en buitenlandse vrijwilligers, die na de Vrede van Vereeniging hardnekkig weigerden om de eed van trouw aan koning Eduard VII af te leggen en daarom niet naar Zuid-Afrika mochten terugkeren. Zij werden door de Britten "the irreconcilables," de Onverzoenlijken, genoemd. Onder hen bevonden zich de Nederlander kommandant Johan G van Ham, zoon van generaal P P H van Ham en geboren in Nederlands Oost-Indië, en de Afrikaner kapitein Willie J Hefer. Zij gedroegen zich zeer weerspannig en werden een bron van grote verlegenheid voor de Britse autoriteiten op Ceylon, die hen na enige maanden obstructie in de gevangenis zetten. Enige Europese landen verklaarden zich bereid om de Onverzoenlijken op te nemen; de Nederlandse regering stelde als voorwaarde, dat zij naar Oost-Indië zouden gaan. Zonder veel bedenken kozen 19 Onverzoenlijken voor vestiging in Oost-Indië. Hun leider werd vanzelf Van Ham. Bij hun aankomst in Batavia in april 1903 op een gastvrij Frans schip werden zij door het publiek als helden ontvangen. Hun lotgevallen

voor en na hun aankomst op Java zijn beschreven door Willie J Hefer; overigens heb ik geen verslag daarover gevonden.⁷ Zij kregen van de regering grond te Lembang in het betrekkelijk gezonde bergland bij Bandoeng om daar intensieve landbouw uit te oefenen en melkvee en gewassen te telen. Zij hadden geen vrouwen bij zich en zouden daarom met hulp van inheems personeel gezamenlijk een hoeve exploiteren, die kenmerkend "Vrijheidslust" werd genoemd.

Dadelijk uitten inwoners van Java, merendeels Indo's — dat zijn gekleurde afstammelingen van blanken en inlanders — ontevredenheid over de tegemoetkomingen van de regering en vooral van het publiek jegens de Onverzoenlijken wegens achterstelling van steunbehoevende Indo's. Enige blanke Nederlanders vielen hun bij en in de Javaanse dagbladen ontstond discussie over het voor en tegen van vestiging van Boeren op Java.

Ook Guido heeft zich in deze discussie gemengd met een brief in *De Locomotief* van 29 december 1902 onder het opschrift "Boeren in Indië." Hij meent, dat de vestiging der Boeren te Lembang moet worden geprobeerd "niet als uiting van sympathie jegens de verbannen kriegsgevangenen Boeren . . . maar als een nieuwe proef op het gebied van klein landbouw." De regering heeft voorheen stukken grond aan Indo's beschikbaar gesteld (een populaire maatregel om pauperisme op het platteland en in de steden door vestiging als keuterboer op te heffen — C de Jong), doch de meeste Indo's zijn als kleine landbouwer mislukt. Daarom is het aan te bevelen, dat de regering het nu met Boeren probeert, wier hoofdmiddel van bestaan in Zuid-Afrika de landbouw is, zo betoogd Guido met handige economische inkleding van zijn pro-Boerpleidooi. Hij kreeg echter geen algemene instemming.

Ook de kolonisatie der Onverzoenlijken te Lembang is grotendeels mislukt. De meesten van deze 19 jongen mannen waren eigennuttig en meer soldaat dan boer. Zij voelden niets voor het zwoegende bestaan van keuterboer in een warm klimaat, een bestaan dat geen boer in Zuid-Afrika voerde; de boeren lieten daar op het Hogevelde de intensieve landbouw over aan immigranten. In dit opzicht werd de twijfel van sommige critici van hun vestiging bewaarheid. De kolonisten kregen spoedig onderling ruzie en gingen uit elkaar. Hun leider Van Ham werd genegeerd en vertrok naar Nederland samen met Willie Hefer. Hefer heeft de kolonisatie idyllisch mooi beschreven: "Groter kamerade as wat ons was kon ek my nie voorstel nie. Nooit was daar in die werk 'n haakplek, dwarstrekkery of die geringste steuring in ons vriendskap nie."⁸ Andere bronnen gewagen echter van tweedracht en lijntrekkerij en geven de werkelijke toestand waarschijnlijk beter weer, als men let op het spoedige uiteengaan der Boerenkolonisten.

Slechts enkelen van hen zijn als landbouwer in Lembang achtergebleven en hun nakomelingen hebben de teelt van vee en gewassen voortgezet. In 1945 bestond bij Lembang nog een Christiaan-de-Wet-hoeve.⁹

7. De geschiedenis der Boerenkolonisatie te Lembang moet nog worden geschreven, voorzover ik weet, in de eerste plaats uit Javaanse couranten en tijdschriften als bron. Men vindt hierover mededelingen in o m *De Locomotief*, jrg 62, 22 april 1903, "Boeren en Indo's;" *Bataviaasch Nieuwsblad*, jrg 18, Nr 113, omstreeks 13 april 1903, eerste blad, "De Onverzoenlijken;" *Het Nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië*, 13 januari 1904, eerste blad; *De Locomotief*, Semarang, 29 december 1902, "Boeren in Indië;" Oostindische tijdschriften, zoals *Archief voor den landbouw in Insulinde*, jrg 2, Nr 13, 1903, pp 155-156, en de *Indische Gids*, jrg 25, Nr 2, 1903, pp 1060-1070.
8. "Vluchtige sketse van oorlogsondervindinge en awonture van oud-luit Willie J Hefer," in J N Brink, *Oorlog en ballingskap*, Nasionale Pers, Kaapstad enz, 1940, pp 245-286.
9. Zie *De Spiegel*, *Christelijk Nationaal Weekblad*, Bosch & Keuning, Wageningen, 20 augustus (?) 1949.

Guido Douwes Dekkers verdere levensloop

De meeste buitenlandse vrijwilligers in Zuid-Afrika in 1899-1902 duiken op uit het onbekende en verdwijne prompt daarin weer. Van slechts weinigen weten wij de volledige levensloop. Onder hen is Guido M G Douwes Dekker, dankzij de inlichtingen van zijn zoon Niels Alexander te Huizen in Nederland ontvangen.

Guido heeft na zijn terugkomst te Batavia de HBS niet meer bezocht en geen einddiploma behaald, hetgeen hij later zou betreuren. Hij had met zijn brieven uit Zuid-Afrika in dagbladen afgedrukt bewezen een vlotte journalistieke pen te bezitten en werd daarom vaste medewerker van *Het Nieuws van den Dag* te Batavia en hulpredacteur, alsook telefoonagent (voor het telefonisch doorgeven van berichten) en correspondent van *De Locomotief* te Semarang. Hij schijnt als een echte Douwes Dekker een scherpe pen te hebben gehanteerd tegen misbruiken en konkelarijen, welke in een koloniaal en onontwikkeld land als Nederlands-Indië veel voorkwamen. Hij botste daardoor met de strenge perswet, welke ophitsing tegen het Gezag stevig strafte. Zijn zoon Niels herinnert zich in de *Memoirs* van Karel Wybrandt, hoofdredacteur van *Het Nieuws van den Dag*, die ook een scherpe pen voerde, te hebben gelezen, dat hij zijn jonge, heethoofdige medewerker in de gevangenis te Batavia heeft bezocht. Guido zat daar wegens een persdelict, vermoedelijk in voorarrest wegens kritiek op regeringspersonen. Waarschijnlijk is hij spoedig al of niet met een geldboete ontslagen.

Ondanks zijn emotionaliteit was hij meer gezagsmens als revolutionair, meer de consequente verdediger van het Recht dan impulsieve bestrijder van het onrecht: de Rol welke zijn broer Ernest zich bij voorkeur toemat in navolging van oudoom Multatuli. Weliswaar was ook Guido een bewonderaar van die bewogen auteur en een Multatuli-kenner, maar het credo dat hij uit diens geschriften putte, was een citaat, dat ook op Guido's graf vermeld staat: "De hoogste roeping van de mens is Mens te zijn." Roeping is de accolade, die de gezagsmens Guido plaatste bij de ondeelbaarheid van Recht en Plicht en die hem reeds als zestienjarige jongen uit Indië naar de verre kopjes bij Dalmanutha voerde.

Sociale bewogenheid en trouw maakten de ietwat eenzellige Guido jarenlang tot steun van zijn flamboyante broer Ernest. Onder andere nam hij het geldelijk beheer van Ernests creatie, het Kshatrya-Instituut te Bandoeng, op zich. Dat Instituut ontwikkelde zich onder Ernests politieke leiding tot DE kweekplaats van een nieuwe, revolutionair-nationalistisch élite der Indonesische bevolking. Guido wenste echter evolutionair en geen revolutionair streven en scheidde daarom van Ernest.

Na enige jaren in de journalistiek volgde Guido een opleiding tot onderwijzer. Deze bood in het toenmalige Indië een der weinige mogelijkheden om als intellectueel maatschappelijk vooruit te komen. Maar bij het examen voor de hoofdacte zakte hij — koppig als altijd — op één vak: opvoedkunde, omdat hij het voorgeschreven boek openlijk afwees. Hij werd dus geen onderwijzer, ging in de handel en werd secretaris van de Suikerbond, de belangenvertegenwoordiging der grote suikerplanters. Hij verhuisde daarvoor naar Soerabaja. Hij bleek een rechtschapen, nauwgezet en ijverig secretaris en maakte daardoor promotie, ondanks zijn tekort aan formele opleiding, dat hij compenseerde door veelzijdige belangstelling en uitgebreide lectuur.

Zijn volgende betrekking was in het staatsdepartement van de Gouvernementeledrijven, waar hij tot referendaris werd benoemd met recht op buitlands verlov voor hem en zijn gezin na 10 jaar en scheepspassage eerste klas naar en van Europa. Hij kreeg dus een hoge rang. Hij en zijn gezin genoten van dat verlov in Europa in 1920-21. Kort daarna werd hij aangesteld bij de staatsspoorwegen. Hij eindigde zijn

loopbaan bij dit grootste staatsbedrijf als chef van de afdeling Financiën. Zijn werk werd geëerd met de benoeming tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau bij Koninklijke Besluit van 20 augustus 1937 No 54. In 1934 werd hij 50 jaar oud gepensioeneerd en hij verhuisde naar de villa Waspada (Maleis voor: uitzicht, overzicht, terugblik), mooi gelegen in de bergen bij Bandoeng.

Hij is in 1906 getrouwd met de predikantsdochter Petronella Frederica Stehouwer, die hem reeds in 1909 ontviel. Zij kregen een dochter, Hanna Margarethe Nellie, en een zoon, Henri Wouter. Mede omdat ds Stehouwer tegen dit huwelijk van zijn dochter met een "vrijdenker" gekant was, is Guido zijn leven lang antikerkelijk, hoewel geenszins antigodsdienstig, gebleven. Hij hekelde de schijnvroomheid der kerksgezinde Boeren en wilde niet, dat een predikant aan zijn graf zou spreken. Hij hertrouwde spoedi gmet Ida Monod de Froideville van Hugenenherkomst en zij kregen een zoon, Niels Alexander, op 26 mei 1911.

Guido was voornemens om als gepensioeneerde een handboek voor het telen van boxerhonden te schrijven, maar de Japanse bezetting van Indië in 1942-45 trof ook hem als een ontzettende ramp. Hij belandde enige malen in beruchte gevangenissen van de Kempetai en Ida overleed in 1944 op onbekende wijze in een onder Japans beheer staand ziekenhuis. Een trotse, ietwat eenzellige man als Guido pleegt zich bijzonder sterk aan zijn vrouw te hechten en haar dood was voor hem een onherstelbare slag. Bovendien verloor hij vrijwel al zijn bezittingen, documenten en Waspada. Als herinnering aan een gelukkig verleden heeft Niels zijn villa in Huizen ook Waspada genoemd.

Na de oorlog is Guido evenals vele andere Nederlanders uit Indië naar Nederland geëvacueerd. Hij is niet naar Oost-Indië, dat in 1949 de Republiek Indonesia werd, teruggekeerd en heeft zich te Schoorl in de fraaie duinstreek gevestigd, leven van zijn Indisch pensioen. Hij is hertrouwd met Elizabeth Herberman. Opmerkelijk is, dat de drie broers Douwes Dekker ondanks zeer uiteenlopende levenswegen meerdere malen getrouwd zijn geweest. Guido is 75 jaar oud op 9 maart 1959 aan een hartkwaal overleden, geestelijk helder en actief tot het einde.

Volgens Niels sprak Guido zelden over zijn deelname aan de oorlog in Zuid-Afrika. Hij beschouwde zonder twijfel zijn prestaties als zestienjarige in die strijd als gering en zijn bescheidenheid, gevoegd by de nooit geheel overwonnen spijt over de mislukking van zijn vestiging in Zuid-Afrika, belette hem om daarover uit te weiden.

Guido heeft aan Niels één belevenis in Zuid-Afrika verteld, die hem als een echte Multatuliaanse strijder voor de onderdrukten kenmerkt. Hij was in Oost-Transvaal bij een godsdienstige Boer ingekwartierd en was getuige, dat deze een zwarte arbeider met een stok afranselde. Guido vertelde: "Ik vond het een moeilijke situatie, ik was bij die Boer ingekwartierd en had met dat toneel eigenlijk niets te maken. Daarom probeerde ik eerst iets te zeggen in de trant van 't is toch ook een mens.' Maar m'n gastheer werd daardoor nog kwajer, zeggende dat 't geen mens was maar 'een skepsel." Nou, toen hebben ze ons uit mekaar moeten trekken," d w z de Boer en Guido zijn handgemeen geraakt en anderen moesten dat beëindigen.

Omstreeks 1938 is de Unieregering van Zuid-Afrika vrijgevinger geworden met het uitreiken van de Dekoratie voor trouwe dienst 1899-1902 aan strijders aan republikeinse zijde in die jaren. Zij beperkte zich niet meer tot Britse onderdanen en schonk voortaan ook aan vreemdelingen de oorlogsmedalje, de Dekoratie. Jules Douwes Dekker las in Batavia in de courant over deze uitreiking, vroeg dadelijk de Dekoratie aan en ontving ze in 1938. Hij lichtte Guido daarover in, maar deze was te trots om de onderscheiding aan te vragen.

Ik ben verheugd, dat een Zuidafrikaans tydschrift, *Historia*, de herinnering aan drie Douwes Dekkers als oorlogsvrijwilliger door mijn artikelen over hen heeft willen vastleggen.